

İstanbul'a Saygı Duruşu:

2500 Yılın Gizem ve Bilgileriyle

Tarihte İstanbul Haritaları

“ Tarihte İstanbul kadar arzulanan, hayal edilen, ilham veren ve uğrunda savaşılan başka bir şehir bulunmuyor. *Tarihte İstanbul Haritaları* kitabı, dünya kütüphanelerinden derlenen ve bu arzuların birer belgesi olarak okunabilecek, İstanbul'un 2500 yıllık tarihini anlatan pek çok harita, gravür ve belgenin ilk kez bir araya getirildiği; bu görsel zenginliğe heyecan verici yazıların eşlik ettiği bir başyapıt, İstanbul için eşsiz bir armağan... ”

Bizans'ın Bizantion'undan Constantin'in Nova Roma'sı Constantinopolis'e, II. Mehmet Fatih'in Kostantiniye'sinden Cumhuriyet'e İstanbul... Binlerce yıllık tarihsel geçmişinin yüzlerce yıllık zaman dilimlerinde üç imparatorluğa başkentlik yapmış İstanbul, tarih boyunca siyaset, din ve sanat tarihini derinden etkileyen gelişmelerin merkezinde yer almış; Anadolu, Balkanlar, Karadeniz ve Akdeniz arasındaki stratejik konumu, Asya ve Avrupa'yı buluşturan üstün coğrafi özelliği ne-

deniyle her zaman dünyanın ilgi odağı olmuş.

Üç evrensel imparatorluk döneminde oluşturulmuş anıtsal yapılarıyla doğu ve batıyı etkileyen İstanbul, üstün nitelikli bu yapılarla dünya kültür tarihinin bir sentezini sunuyor; Bizans, Roma ve Osmanlı medeniyetlerine dair eşsiz bir tanıklık üstleniyor. İstanbul'un sahip olduğu bu üstün evrensel değeri korumak ve geleceğe aktarabilmek hepimize bir sorumluluk yüklüyor. Bu sorumluluğun farkına varabilmek ve yerine getirebilmek, korumanın yanı sıra;

İstanbul'u tanımak, bakıp da göremediklerimizi görmek, kısacası çağlar boyu İstanbul'a hükmedenlerin ve İstanbul'a değer verenlerin önemseyerek oluşturduğu estetik kaygı ve anıtsal yaratıcılık ürün eserleri merak etmek, öğrenmek ve öğretmekle mümkün.

İşte, tarihin tanıklığını yapan 'iz'leri günümüze aktarmakla, bu büyüklü şehrin değerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir çalışma olan *Tarihte İstanbul Haritaları* kitabı ile Bülent Özukan böyle bir sorumluluğu yerine getiriyor, İstanbul için hazine değerinde bir armağan sunuyor.

Boyut Yayın Grubu'nun Koleksiyon Kitaplar serisinde Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanan *Tarihte İstanbul Haritaları* atlası, Osmanlı ve Türk coğrafyasına ilişkin büyük boyda yayınlanan (51.5 x 35 cm) kitaplar serisinin altıncısını oluşturuyor ve *Tarihte Türkiye Haritaları* atlasının devamı niteliği taşıyor.

Kitabın müellifi ve editörü Bülent Özukan "Coğrafya Kaderdir" başlıklı yazısında, "Tarihte İstanbul kadar arzulanan, göz dikilen, hayal edilen, uğrunda yeniden yeniden savaşılan, bazen uzlaşılan, sık sık hasetle ve hasretle bakılan başka bir şehir yok. Şiddetle sevilen bir güzel, şiddetle istenen bir stratejik şaheser" diyor ve ekliyor: "İstanbul, yeryüzünün her köşesinde şiir gibi haritaları çizilmiş tam bir dünya kenti..." İstanbul'a ilişkin bu şiir gibi haritaların peşine düşen Özukan, Osmanlı coğrafyası ve İstanbul'a ait en güzel haritaların Türkiye dışındaki müze ve kütüphanelerde olduğunu keşfedince, dünyanın farklı ülkelerinde 50 civarında müze ve kütüphaneyi birkaç kez ziyaret etmiş, önde gelen üniversitelerle temasa geçmiş, büyük emeklerle bu eserlerin yayın haklarını almış. Ve 20'den fazla dilde 3 binden fazla harita arasından bir seçki oluşturularak, İstanbul'un 2500 yıllık tarihini antik dönem haritaları eşliğinde anlatan *Tarihte İstanbul Haritaları* kitabı, yani "İstanbul'un İlk Atlası" bu tutkunun eseri olarak ortaya çıkmış.

Son derece kapsamlı bir içerik sunan kitap, İlber Ortaylı, A. M. Celal Şengör ve Bülent Özukan'ın yazıları ile başlıyor. Haritalara eşlik eden yazılar Doğan Uçar, Sinan Genim, Ahmet Işık Doğan, Mehmet Perinçek tarafından hazırlanmış. Mustafa Kaçar ise Osmanlı dönemi haritalarının Latin harfleriyle Türkçe yazımlarını sağlamış. Heyecanla okunan her bir metin, içerdiği bilgilerle kitaba ayrı bir değer ve zenginlik katıyor.

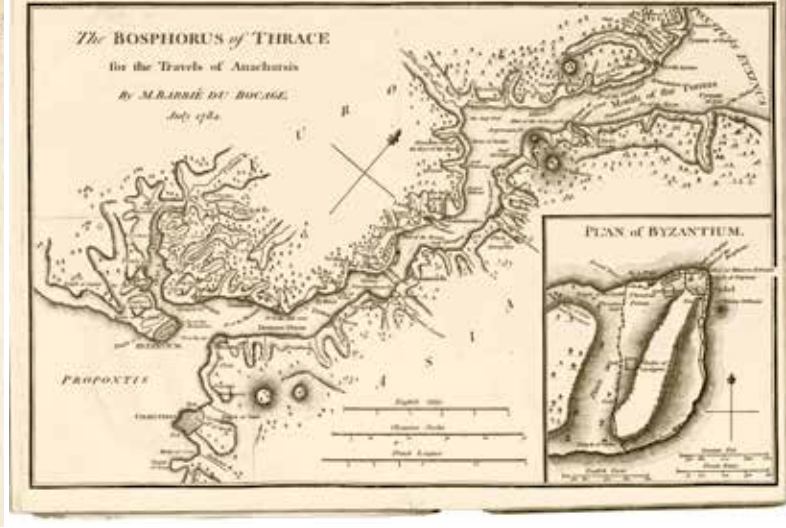
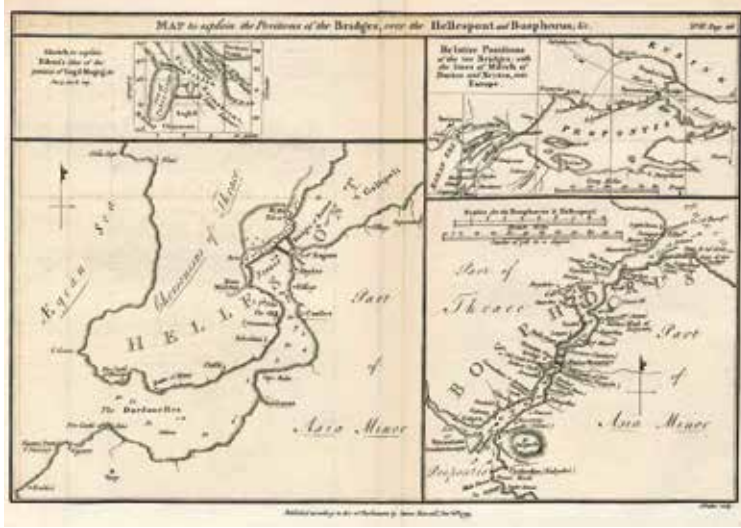
İngiliz, Fransız, Alman ve Rus kartograflarının 14.-19. yüzyıllar arasında İstanbul için özel olarak çizdikleri haritalar ve açıklamalı yazılar bu kitabın ana bölümlerini oluştururken, ayrıca

1200'lü yıllarda İstanbul'un Avrupa'nın en büyük scriptorium (harita kopyalama merkezi) olduğu ve Vatikan dahil Ortaçağ coğrafyasına ilişkin haritaların çoğunun İstanbul'da üretildiği, bilimsel verileriyle bu süreçte öğrenilmiş.

Herodot Dünyası, MÖ 6. yy
James Rennell (1799)

İstanbul'un milat öncesi konumuna ilişkin James Rennell gibi kartografların, Herodot ile Strabon gibi tarihçilerin anlatımlarına göre çizilmiş çok önemli haritaları ilk kez bu kitapta yayınlanıyor.

Sultan Süleyman (Kanuni) döneminde yetişmiş Osmanlı Rönesansı sanatçılarından Matrakçı Nasuh'un İstanbul tasvirleri, 16. Yüzyıl Osmanlı dönemine ilişkin en erken (1537) ve en özgün İstanbul haritaları olarak kabul ediliyor.

MÖ 513-480 yıllarında İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde kurulan Darius Hystaspes ve Kserkses köprülerinin anlatım ve çizim detayları ilk kez Tarihte İstanbul Haritaları kitabında.

İtalyanca, Yunanca, Macarca, Ermenice ve İsveççe dillerinde hazırlanmış haritalar da okura sunuluyor. Rönesans'ın seyyah ressamlarının, yeryüzünde resmedilmeye değer yani pitoresk kavramına en yakışan kentin İstanbul olduğunu belirterek yapmış oldukları harita özelliği taşıyan gravürler de birer tablo misali kitabı süslüyor. Kitap, farklı dönemlerde, stratejik nedenlerle ya da merak ve hayranlık duygusuyla İstanbul'u ziyaret eden araştırmacı, gezgin ve yazarların eserlerini de tanıtıyor.

Kitabı özel kılan yönlerinden biri de pek çok bilgi ve belgenin ilk kez bu kitapta yayınlanıyor olması. Örneğin; 1200'lü yıllarda İstanbul'un Avrupa'nın en büyük scriptorium (harita kopyalama merkezi) olduğu ve Vatikan dahil Ortaçağ coğrafyasına ilişkin haritaların çoğunun İstanbul'da üretildiği, bilimsel verileriyle bu süreçte öğrenilmiş.

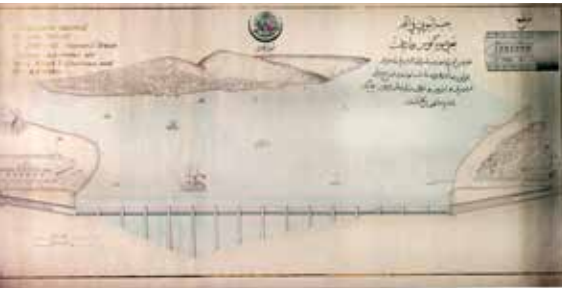
Roma ile aynı yıllarda yerleşim alanı olarak seçilen İstanbul'un antik dönemine ilişkin Homeros'un anlatımına göre 17. ve 18.yüzyıllarda

Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn (İTÜ) Öğrencilerinin İstanbul Haritası

Osmanlı'da en önemli haritacılık faaliyetlerinden biri, 1845 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn (İTÜ)'da öğrencilerin hazırladığı iki büyük paftadan oluşan İstanbul haritasıdır. Merkezindeki İstanbul Boğazı'nı ortadan kuzey ve güney olarak ikiye bölen haritayı önemli kılan, şehir envanterinin çıkarılma ve haritaya işleme çalışmasıydı. İlk kez İstanbul'un okulları, kışlaları, devlet daireleri, camileriyle bir yapı listesi çıkarılarak haritaya işlenmişti. Bu haritada topografik verilerin haritaya geçilmesi aşamasında bilimsel yöntemler doğru olarak uygulanmaya çalışılmıştı.

İngiliz, Fransız, Alman ve Rus kartografların 14.-19. yüzyıllar arasında İstanbul için özel olarak çizdikleri haritalar ve açıklamalı yazılar bu kitabın ana bölümlerini oluştururken, ayrıca İtalyanca, Yunanca, Macarca, Ermenice ve İsveççe dillerinde hazırlanmış haritalar da okura sunuluyor.

İstanbul Boğazı'nın iki yakasını çelik tüp geçitlerle aşmayı öngören demiryolu projesi, 1902, Frederic E. Strom, Frenk T. Linderman.

çizilen haritaların detaylarında, MÖ 513-480 yıllarında İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde kurulan Darius Hystaspes ve Kserkses köprülerinin anlatım ve çizim detayları ilk kez *Tarihte İstanbul Haritaları* kitabında yer alıyor.

İstanbul'un milat öncesi konumuna ilişkin James Rennell gibi kartografların, Herodot ile Strabon gibi tarihçilerin anlatımlarına göre çizilmiş çok önemli haritaları ilk kez bu kitapta yayınlanıyor.

Dünyanın arzuladığı şehir

İngiliz tarihçi Philip Mansel, çok sayıda dilde yayınlanan kitabının kapağında Konstantiniye

için "Dünyanın Arzuladığı Şehir" alt başlığını kullanır. Kısacası İstanbul'un tarihteki haritaları Avrupa tarihinde ve paylaşım savaşlarında İstanbul'a duyulan arzunun belgeleri niteliği taşıyor.

İngiliz, Fransız, Alman ve Rus kartografların birbiriyle yarışmasına daha çok stratejik amaçlarla hazırladıkları bu haritaların nasıl okunacağı ise kitapta şu cümlelerle yer alıyor:

İngiliz haritacılar İstanbul'un en detaylı haritalarını 1600'lerin başından itibaren çizmeye başladılar. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı İstanbul'un İngiliz haritaları "şehre duyulan arzu" nun belgesi gibidir.

Payitaht İstanbul'u uzun yıllar etkisi altında tutan Fransızların haritaları, büyüledikleri şehre övgü niteliğindedir. 17. yüzyılda tarihçi Grelot "Bu şehir yeryüzünün başkenti olmayı hak ediyor" diye yazar. 18. yüzyılda Napoleon ise Anadolu topraklarını işgal etmeyi arzuladığı dönemde "Dünya Fransız İmparatorluğu'nun merkezi İstanbul olmalı" der.

Ulusal birliğini geç tamamlayan Almanya, dünya çapında imparatorluk hayallerinin haritalarında merkeze İstanbul'u yerleştirir.

Osmanlı aydınlarından Katip Çelebi, el yazması Kitab-ı Cihannüma'daki el çizimi Akdeniz haritasında Kostantiniye'yi işaret eder. Katip Çelebi'nin harita çizimleri, Osmanlıca yer isimlerinin bulunduğu ilk harita denemelerindedir. Müteferrika baskısı Cihannüma'da yer alan "Şekli Haliç ve Kostantiniye" isimli harita günümüze ulaşan en eski Osmanlıca haritalardandır.

İstanbul ve çevresindeki semtler ile Karadeniz Kanalı, 1772, Tobias Conrad Lotter.

İngiliz haritacılar İstanbul'un en detaylı haritalarını 1600'lerin başından itibaren çizmeye başlarlar. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı İstanbul'un İngiliz haritaları "şehir duyulan arzu"nun belgesi gibidir.

Haritacılık tüm Avrupa kıtasında eldeki haritalara yeni bilgilerin eklenmesiyle gelişti. Piri Reis'in haritaları ve Kitab-ı Bahriyesi, Ali Macar Reis Atlası, Katip Çelebi'nin el yazması Cihan-nüma'daki haritaları öncü çalışmalardandır.

1802'deki Cedid Atlası, William Faden'in Dünya Atlası'nın Arap harfleriyle basılmış halidir.

19. yüzyıldan itibaren Heinrich Kiepert, Richard Kiepert, Von der Goltz ve Helmut Karl Bernhard von Moltke'nin çizdiği haritalar, Türkiye ve İstanbul'un yönetim haritaları olarak kullanıldılar.

Osmanlı genelkurmayının kullandığı haritalar da Alman kartograflarca hazırlandı.

Bilgi hazinesi başyapıtlar

Boyut Yayın Grubu'nun, İstanbul haritalarının dünya müzeleri ve üniversitelerinde bulunan, ulaşılabilen en güzel, en değerli örneklerini bir araya getirerek zengin ve özel içeriğine yakışır bir tasarımla sunduğu; baskı kalitesi, boyutları, özel saklama kutusu ve her detayı ile büyük özen göstermiş olduğu *Tarihte İstanbul Haritaları* kitabının yanı sıra, her biri birer başyapıt sayılabilecek ve bir serinin halkalarını oluşturan diğer harita kitaplarından da burada bahsetmek gerekiyor:

Denizcilik ve kartografya tarihi açısından son derece önemli bir eser *Kitâb-ı Bahriye-Pirî Reis* (Tıpkı basım); *1513-Pirî Reis Dönemi İslâm Haritacıları ve Haritaları*; Roma dönemi yollarının Osmanlı Coğrafyası ile örtüşen kentleri, bilgileriyle birlikte *Tabula Peutingeriana Haritası*; Bizans Sarayı'nda İstanbul'un fethi sırasında ele geçirilen Claudios Ptolemaios'un en değerli eseri coğrafya el kitabı *Geographike Hyphegesis*, Topkapı Sarayı Müzesi Tıpkı basımı ve Araştırma Raporu; 2000 yıllık tarihin harita koleksiyonundan seçilen, merkezinde Asia Minor olan Avrupa, Osmanlı ve Türkiye coğrafyasına ilişkin 200 harita ile *Tarihte Türkiye Haritaları* ve serinin son halkasını oluşturan *Tarihte İstanbul Haritaları* kitabı, kültür dünyamıza sunulan bilgi hazinesi birer armağan.

Hatice Yazıcı Şahinli

"İstanbul, dünya üzerinde sürekli ikamet edilmiş olan en eski şehir"

Prof. Dr. A. M. Celal Şengör, kitaptaki sunuş yazısında, yeni araştırmaların, erken Paleolitik çağdan beri insanların şehrin belirli bölgelerinde yerleşmiş olduklarını gösterdiğini ve bu bulguların, İstanbul'un dünya üzerinde sürekli ikamet edilmiş olan en eski şehir olduğuna işaret ettiğini belirtiyor. Şengör, *Tarihte İstanbul Haritaları* kitabının önemini ise şöyle vurguluyor: "İnsanlık tarihinin merkezi bir anıtı olan bu şehrin nasıl olup da hala kendine dair bir atlasa sahip olmaması çok şaşırtıcıdır. Şehrin dokusunu oluşturan zenginliklerin harita ve planların koleksiyonunu içeren ve muhtelif zamanlardaki yeniden doğuşlarını anlatan kartografik sunumları birleştiren bir atlas yapılmadı günümüze kadar. Elbette eski İstanbul haritalarını içeren bir kısım eserler basıldı, fakat bunların tamamı lokal amatörlerin veya kütüphanecilerin elinde bulunan özel koleksiyonlardan oluşuyordu." Şengör, İstanbul'a atfedilmiş olan ve bölgenin ilk jeolojik haritası olan esere de dikkat çekerek, Bülent Özukan'ın bu eşsiz kitapla tüm dünyadaki haritacılar, kartografya tarihçilerine ve genel olarak yer bilimine büyük bir hizmette bulunduğunu ifade ediyor.

Trakya Boğazı veya Karadeniz Kanalı (MÖ 6. yy)
Dünyadaki ilk şehir jeolojisi haritası, Guillaume - Antoine Olivier, 1801.

İstanbul'u en çok arzulayan Rusların haritalarında İstanbul'un adı "Tsargrad" (Çarigrad) olarak yazılır. Ruslara göre İstanbul Çarlara layık bir şehirdir.

Osmanlı İstanbul'unun Haritaları

Özgün haritalara geçişin çok zor ve sınırlı sayıda olduğu, Türk haritacılığının gelişti-

minin Cumhuriyet dönemi ile gerçekleştiği belirtilen Osmanlı İstanbul'unun Haritaları bölümünde, bu ihtiyaca nasıl çözüm bulunduğu konusunda şu bilgiler veriliyor: "İstanbul'un Osmanlı dönemi Arapça harflerle yazılı haritalarının çok büyük bölümü, Batılı kartograflarca çizilmiş haritalardan oluşmaktadır.